

Aleksandra Achtelek
Uniwersytet Śląski

Antropologia codzienności a kształcenie kompetencji z zakresu wiedzy o kulturze w edukacji polonistycznej

We współczesnej nauce o kulturze często namysłowi badawczemu poddawane jest zagadnienie antropologii podróży oraz sposobu turystycznego oglądu świata. Badacze wskazują, że obecnie mamy do czynienia z modą na podróżowanie. Jednak peregrynacja nie jest już rozumiana jako głęboka penetracja interioru kulturowego, w który wchodzi „obcy kulturowo”, lecz staje się powierzchownym byciem w atrakcyjnej (bo odmiennej) przestrzeni kulturowej, człowiek zaś podążający do innej kultury nie jest podróżnikiem, a zmienia się w turystę. Zatem porzuca aspirację znawstwa i wielopoziomowej interpretacji tego, co obserwuje na rzecz szukania turystycznych atrakcji¹ i zaspokajania potrzeby przyjemności. Turystę cechuje zatem bierność poznawcza – sam nie szuka, czeka, aż inni mu wskażą. Łatwo także zaspokaja swoją ciekawość, zatrzymując się na płaszczyźnie, którą specjalnie dla niego przygotowano i traktuje ją jako jedyną wykładnię danej kultury. Poznaje zatem dekorację, fasadę, a nie przemieszcza się na zaplecze, nie odkrywa kulis. Taką strategię poznawczą względem kultury polskiej przyjmuje zazwyczaj cudzoziemiec, który podejmuje trud nauczania się języka polskiego. Nauczyciel odgrywa rolę przewodnika. Student jest turystą – nie ma narzędzi, by poznać kulturowe kulisy. Dlatego tak ważny jest dobór materiału, którego zadaniem będzie przybliżanie wybranych problemów kultury. Po stronie uczącego leży dobór zagadnień, które pozwolą studentowi odtworzyć model zachowań obowiązujących we współczesnej kulturze polskiej, zrekonstruować system aksjologiczny oraz osiąść kompetencję w odróżnianiu wzorów idealnych od realnych.

---

¹ „Podróżnik [...] pracował nad czymś, turysta zatem to poszukiwacz przyjemności. Podróżnik był aktywny; wyruszał w drogę, z zapalem poszukując ludzi, przygód, doznań. Turysta jest bierny; oczekuje, że ciekawe rzeczy zdarzą się same. Idzie «ogłędając widoki» [...] Spodziewa się, że wszystko będzie przygotowane dla niego i ze względu na niego”, Boorstin 1961, s. 85. Cyt za: MacCannell 2002: 162.

Wielokrotnie podejmowano już wątek równoległego nauczania języka i rozbudowywania kompetencji socjokulturowej. Nikogo do tej konieczności nie musimy przekonywać. Jeżeli nauczyciel ma tylko możliwość, to z chęcią pracuje na różnorodnych tekstach kultury, przekazując studentowi wiedzę na temat polskiej literatury, filmu czy teatru. Jednakże często nie znajduje się w tak komfortowej sytuacji. Ma do dyspozycji tylko zajęcia lektoratowe. Jak zatem wtedy przekazać najpotrzebniejsze elementy wiedzy z zakresu kultury polskiej?

Nauczanie kultury polskiej w takim wypadku można porównać do turystycznego oglądu świata. Dlatego najczęściej nauczyciel, dokonując doboru tekstów, które stanowić mają podstawę do rekonstrukcji funkcjonujących w kulturze polskiej wzorów i modeli zachowań, sięga po teksty uważane powszechnie za znaczące dla polskiej społeczności. Pojawia się zatem standardowy repertuar dzieł romantycznych i pozytywistycznych, czasem proponuje się grupie pracę interpretacyjną na utworach współczesnych. Cudzoziemiec poznaje zatem repertuar obszaru kultury wysokiej. Taki dobór materiału jest kulturowo i metodycznie motywowany i niepodważalny. Ucząc się bowiem języka, obcokrajowiec, szczególnie o zainteresowaniach humanistycznych, powinien swobodnie odczytywać aluzje do powszechnie znanych tekstów kultury. Pracując na klasycznym zestawie tekstów literackich, jesteśmy w stanie dokonać rekonstrukcji polskich mitów narodowych, wiedzy na temat stereotypów narodowych i autostereotypu Polaka, zachowań kurtuazyjnych, roli religijności w kulturze polskiej, zachowań związanych z polskim rokiem obrzędowym oraz funkcjonujących przesądów itp. Interpretacja tekstów powstałych w XIX w. i w pierwszej połowie wieku XX pozwala na odtworzenie linii rozwojowej poszczególnych wzorów i usytuowanie ich w płaszczyźnie diachronicznej.

Jednakże pragnę zwrócić uwagę, że osoba ucząca się języka zyskuje kompetencje w zakresie funkcjonowania w tzw. kulturze wysokiej. Oczywiście, poznaje także na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego elementy realioznawcze, niezbędne do osiągnięcia powodzenia w strategii komunikacyjnej. Cudzoziemcy jednak taką propozycją dydaktyczną nie zawsze są zachwyceni. Najchętniej pozyskaliby wiedzę na temat polskiej kultury współczesnej i to niekoniecznie na podstawie tekstów literackich. Szczególnie grupy średnio zaawansowane oraz zaawansowane chętnie poznają obszary kultury, którymi we współczesnym kulturoznawstwie zajmują się badacze codzienności czy też przestrzeni tzw. życia codziennego. Nauczyciele często odsuwają jednak problemy codzienności, uważając je za zbyt oczywiste, bowiem „w bliskim nam, rodzinnym otoczeniu wszystko wydaje się w mniejszym lub w większym stopniu zrozumiałe, stąd oczywistość potocznych zachowań sprawia, że kontakty międzyludzkie i ludzkie sprawy nie zaprzatają zbytnio naszej uwagi. [...] My również kierujemy się w naszym postępowaniu

utartymi schematami, nie zwracając uwagi na rzeczy, które nas otaczają” (Plessner, 1989: 221).

Oczywiście, codzienność jest jednym z najtrudniejszych problemów badawczych (Kosowska 2006: 253) – trudno ją jednoznacznie zdefiniować. Poza tym wyszczególniane są różne profile codzienności. Najczęściej w polu zainteresowania badaczy pojawiają się takie obszary, jak: model rodziny, sposób spędzania czasu wolnego, rola kobiety, formy kształtowania przestrzeni miejskiej, sposoby odżywiania oraz znakowość przedmiotów². Chcę tu zaznaczyć, że „kulturę polską rozumiem jako całokształt materialnego i intelektualnego dorobku narodu, gromadzonego i utrwalonego w ciągu dziejów, przekazywanego z pokolenia na pokolenie, połączonego z określonym systemem wartości i zachowań, norm i ocen, które owe zachowania wyznaczają, określają i regulują” (Mazur 1998: 71).

Codziennosc pozostaje w opozycji do świąteczności, jednorazowości, oryginalności. Można ją rekonstruować na podstawie analizy gazetowych informacji; punktem wyjścia mogą stać się też teksty najmłodszego pokolenia poetów³, którzy niejako „przyłapują rzeczywistość na gorącym uczynku”, wreszcie teksty piosenek z obszaru popkultury lub odwołania do elementów kultury materialnej. Musimy bowiem pamiętać, że gadżety popkultury w sposób zdecydowany zmodyfikowały zachowania codzienne Polaków, zaś pewne przedmioty stały się znakiem przynależności do danej grupy społecznej, zawodowej i wokół nich nadbudowane zostały sensy naddane (Barański 2007). Warto zaznaczyć, że obszar kultury materialnej w sferze przedmiotów, choć w zasadzie jest identyczny z większością kultur, to jednak w Polsce poszczególne przedmioty zostały obudowane odmiennymi znaczeniami. Tym samym warto wyposażać cudzoziemca w umiejętność deszyfracji tych pozawerbalnych komunikatów. W tekstach proponowanych na poziom średni i zaawansowany niewiele znajdziemy materiałów, które dawałyby możliwość pracy nad wybranymi zagadnieniami. Pozostaje zatem konieczność sięgnięcia po materiały autentyczne. Na użytek naszego tekstu przedstawimy propozycję opartą na tekstach prasowych (w końcu one opisują codzienność) oraz tekstach piosenek. Pracując na tego typu materiale, nie tylko umożliwiamy cudzoziemcowi zapoznanie się z obszarami zwykłymi, powszednimi, szarymi, lecz także przybliżamy mu żywioł potoczności, także potoczności językowej.

Teksty te bowiem dają sposobność do wprowadzania „struktur leksykalnych, które pozwolą nie tylko na opisywanie ludzi, miejsc, zabytków architektury czy wytworów sztuki, ale także przybliżają świat wartości i stereotypy utrwalone zarówno w ideologiach, jak i w myśleniu potocznym” (Burzyńska, Dobesz 2004: 121).

² Por. książki wychodzące pod wspólnym tytułem *Życie codzienne w...*

³ Mowa tu np. o twórczości grupy „Na Dziko”.

I tak, w obrębie tzw. antropologii rzeczy warto obcokrajowcom zwrócić uwagę na takie aspekty, jak przestrzeń ogródków działkowych, polski syndrom grillowania czy stosunek Polaków do wybranych przedmiotów jako znaku⁴. Mowa tutaj głównie o takich rzeczach, jak np.: karta kredytowa, komórka czy wreszcie grill (*Gadżety...* 2007). Te elementy kultury materialnej, związane z życiem codziennym, zmodyfikowały w znacznym stopniu wzory zachowań, a także stały się znakiem przemian konwersacyjnych. Wystarczy tu tylko przypomnieć, że wraz z upowszechnieniem się komórki powstały chociażby nowe zwyczaje składania życzeń za pomocą SMS-ów, skonwencjonalizowane formy przekazywania informacji relacjonujących wydarzenia dziejące się w ciągu dnia, nastąpiło rozluźnienie w zakresie konieczności składania wizyt jako znaku podtrzymywania relacji międzyludzkich na rzecz częstych, krótkich i powierzchownych kontaktów telefonicznych. Komórka także zmieniła model „dostępności” funkcjonujący w kulturze polskiej. W dobie telefonu komórkowego jednostka zawsze powinna być gotowa do podjęcia konwersacji, wejścia w relację z drugim. Telefon stał się miernikiem naszej popularności (szczególnie w środowiskach młodzieżowych), ważności/decyzyjności (w środowisku zawodowym), dostępu do informacji. Ten znak dyspozycyjności, sygnalizowany poprzez posiadanie komórki, zmodyfikował wzór czasu przeznaczanego tylko dla rodziny lub tylko dla siebie. Została przesunięta granica prywatności, tak ceniona w polskiej kulturze. Cudzoziemiec powinien zatem nauczyć się form pisania SMS-ów, prowadzenia rozmów telefonicznych, ale także posiadać wiedzę na temat tego, że na telefon stacjonarny dzwoniemy tylko w określonych porach (motywowanych zażyłością z posiadaczem aparatu lub treścią informacji, którą chcemy przekazać), komórki zaś używamy z większą swobodą.

Podobnej analizie poddać możemy nowy zwyczaj biesiadowania na wolnym powietrzu, czyli proces zaadaptowania grilla i innych przedmiotów z obszaru popkultury do polskich realiów kulturowych. W pracy nad tym materiałem można posługiwać się metodą porównania i kontrastu, odwoływać się do wiedzy ogólnej studentów poprzez formułowanie pytań ogólnie, a następnie zawężanie ich, by uzyskać możliwość ukazania polskiej specyfiki. Nauczyciel pyta o to, co student myśli/wie na temat np. budowania prestiżu za pomocą przedmiotów lub roli czasu wolnego w kontekście budowania przynależności do klasy próżniaczej, następnie, jakie zwyczaje zachowań w tym względzie obowiązują w jego kraju, a potem, czy zauważył sam jakieś różnice w Polsce. Tutaj podkreślić należy doniosłą rolę nauczyciela, który powinien być znawcą nie tylko własnej kultury, lecz także innych kultur.

Teksty piosenek współczesnych wykonawców mogą stanowić dla nauczyciela materiał do rekonstrukcji świata materialnego oraz postaw, zachowań

---

⁴ Na te aspekty codzienności zwraca uwagę Roch Sulima. Por. R. Sulima (2000).

i wartości. Jako przykład niech posłuży propozycja zajęć, mających na celu odtworzenie autostereotypu Polaka. Oczywiście, realizując to zagadnienie, najłatwiej posłużyć się formą wykładową. Jednakże takie rozwiązanie nie zawsze przynosi oczekiwane efekty. Lepiej pracować na konkretnych tekstach kultury i wraz z grupą dokonać rekonstrukcji „portretu własnego Polaków”.

Realizując to zagadnienie z cudzoziemcami, można odwołać się do analizy funkcjonujących w języku polskim przysłów⁵ i na tej podstawie dokonać katalogizacji wad i zalet interesującej nas grupy narodowościowej. Można także zaproponować grupie pracę na wyselekcjonowanych fragmentach tekstów literackich (tym samym posługując się powszechnie znanymi strategiami antropologii literatury⁶). Dokonując wyboru materii tekstowej, warto zachować proporcję pomiędzy odwołaniami do literatury romantyzmu, pozytywizmu i dwudziestolecia międzywojennego. Wskazówką przy wyborze tekstów do analizy może stać się dla uczącego artykuł E. Lewandowskiego pt. *Charakter narodowy Polaków w świadomości własnej i obcej*, w którym autor przywołuje reprezentatywne teksty na interesujący nas temat (Lewandowski 2008: 145–221).

Można także zaproponować studentom pracę na tekstach popkultury i dokonać analizy wybranych tekstów piosenek zespołu Kult oraz BigCyc. Na podstawie analizy tekstów piosenek tych grup ukażą się takie profile funkcjonujące w kulturze polskiej, jak: dominacja waleki i zabawy nad pracą, przywiązanie do zasady równości oraz wolności, skłonność do zawiści i wielkopańskiej dumi, powszechne przekonanie o głębokiej tolerancji względem obcych kulturowo, aspekt religijności, honoru i odpowiedzialności za słowo. Powstanie także przy współudziale studentów katalog wad i zalet Polaków, wyszczególnianych w obrębie autostereotypu (Bokszański 1997; Benedyktowicz 2000). W tekstach popkultury mamy do czynienia z wyrazistym zderzeniem wzorów idealnych oraz realnych. Wzory idealne są niezbędne, aby obcokrajowiec mógł dokonać rekonstrukcji siatki wartości, obowiązujących i cenionych w naszej kulturze. Jednak, by w pełni zrozumieć naszą kulturę, musi poznać także wzory realne. Dopiero nałożenie na siebie wzoru idealnego i realnego stwarza możliwość rekonstrukcji poszczególnych faktów kulturowych. Taką możliwość otwierają proponowane teksty. Dodatkowym atutem przywołanego materiału jest to, że teksty te – poprzez przywołanie zachowań w konkretnych kontekstach sytuacyjnych – pozwolą na rekonstrukcję tzw. charakteru narodowego Polaków. Na-

⁵ Propozycję taką wysunęła E. K o s o w s k a w artykule *Kultura polska. Korzenie wspólczesności*. Autorka posłużyła się na użytek tekstu metodą podającą. Pracując podczas zajęć, korzystniejsze byłoby zaktywizowanie studentów poprzez zachęcenie ich do samodzielnej interpretacji przywołanych przysłów. Nauczyciel zaś powinien korygować poszczególne wypowiedzi oraz uzupełniać je poprzez zapoznanie słuchaczy z aspektem historycznym. Por. Kosowska 2002: 87–113.

⁶ O tej formie pracy z cudzoziemcami pisałam w tekście: Achtełik 2004: 417–421.

uczyciel może posłużyć się następującymi tekstami popkultury: *Makumba*, *Hipermarket*, *Na zadupiu*, *Urzednicy* czy też wreszcie *Dwanaście groszy*.

Tekst piosenki *Makumba* jest dobrym punktem wyjścia do dyskusji na temat tolerancji (zderzenie wzoru idealnego Polaka, tolerancyjnego wobec innych kultur z wzorem realnym, dotyczącym ksenofobii), stereotypu dobrej teściowej czy realiów towarzyszących dążeniu do tzw. małej stabilizacji. Utwór *Na zadupiu** pozwala podjąć problemy językowe, stanowi też kwintesencję obrazu polskiej prowincji. Pozwala na odtworzenie hierarchii funkcjonujących w małych społecznościach, obszarów postaw i zachowań należących do sfery tabu, sposobów zachowania „twarzy” społecznej itp. *Hipermarket* natomiast umożliwia pokazanie zmiany rytualizacji czasu świątecznego i zamienienia sakralnej przestrzeni świątecznej na profetyczną (kościół/hipermarket). Choć zmienia się przestrzeń i sposoby zabiegania o prestiż, pozostają zewnętrzne znaki podkreślania doniosłości wydarzeń, w których jednostka uczestniczy (rodzinne wyjście, odświętne ubranie itp.). Oczywiście, przykłady moglibyśmy mnożyć, jednak w kontekście analizowanych tekstów warto zwrócić uwagę na to, że zmianie uległa rytualizacja życia codziennego.

Ponadto szczególnie interesujące wydają się zagadnienia związane z wybranymi aspektami życia codziennego, ponieważ pozwala to obcokrajowcom dokonać zderzenia z realiami kultury, której są przedstawicielami, doszukać się różnic oraz podobieństw, zobaczyć, jakie zmiany nastąpiły w kulturze polskiej po drugiej wojnie światowej. Chodzi głównie o wskazanie tych elementów, które w znacznym stopniu zmieniły znakowe modele kulturowe – zmiana modelu rodziny, stosunku do etosu pracy, znaczenia przedmiotów użytku codziennego itp.

Przedstawiona propozycja wprowadzania elementów wiedzy z zakresu antropologii codzienności zapewne ma szanse zwiększyć kompetencje socjokulturowe cudzoziemców uczących się języka polskiego i pozwolić im nie tylko na turystyczny ogląd polskiej rzeczywistości kulturowej, lecz także na interpretowanie współczesnej kultury polskiej.

Bibliografia

- Achtełik A., 2004, *Tekst literacki jako źródło wiedzy o kulturze polskiej*, [w:] *Wrocławska dyskusja o języku polskim*, red. A. Dąbrowska, Wrocław, s. 417–421.
Barański J., 2007, *Świat rzeczy. Zarys antropologiczny*, Kraków.
Benedykto wicz Z., 2000, *Portrety obcego. Od stereotypu do symbolu*, Kraków.

---

* Użycie wulgaryzmów w czasie lekcji języka polskiego jako obcego wydaje się niekiedy koniecznością, ale zawsze wymaga od nauczyciela taktu i wyczucia reakcji odbiorców.

- Bokszanski Z., 1997, *Stereotypy a kultura*, Wrocław.
- Boorstin D. J., 1961, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, New York.
- Burzyńska A., Dobesz U., 2004, *Inwentarz tematyczny i funkcjonalno-pojęciowy do nauczania języka polskiego jako obcego w aspekcie kulturowym*, [w:] *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – pomoce dydaktyczne*, red. W. Miodunka, Kraków.
- Gadżety popkultury. Społeczne życie przedmiotów*, 2007, red. W. Godzic, M. Żakowski, Warszawa.
- Kosowska E., 2002, *Kultura polska. Korzenie współczesności*, [w:] *Kultura polska. Silva rerum*, red. R. Cudak, J. Tambor, Katowice, s. 87–113.
- Kosowska E., 2006, *Śląska codzienność po drugiej wojnie światowej*, red. Z. Woźniczka, Katowice.
- Lewandowski E., 2008, *Charakter narodowy Polaków i innych*, Warszawa.
- MacCannell D., 2002, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, przeł. E. Klekot, A. Wieczorkiewicz, Warszawa.
- Mazur J., 1998, *Integracja czy autonomia – czyli problemy promocji języka i kultury polskiej w Niemczech*, [w:] *Promocja języka i kultury polskiej w świecie*, red. J. Mazur, Lublin.
- Plessner J., 1989, *Spojrzyć innymi oczami*, [w:] *Fenomenologia i socjologia*, red. Z. Krasnodębski, Warszawa.
- Sulima R., 2000, *Antropologia codzienności*, Kraków.